

Kap 23 : Majestäts- & högmålsbrott

Upplysningsfilosoferna ivrade för en fri samhällsdebatt & alla 1800-talsförfattningar innehöll mer eller mindre omfattande garantier för medborgarnas åsikts- & yttrandefrihet. Ett undantag var kritik av kungahuset, som enligt 1809 års regeringsform § 3 skulle "hållas i helgd och vördnad". För detta ändamål fanns indragningsmakten & vissa bestämmelser om majestätsbrott i 1810 års tryckfrihetsförordning §§ 5.4 & 5.5, grundlag 1812:

4:o All slags lastligt yttrande om den Regerande Konungens Höga Person eller gerningar, eller Des Gemål Drottningen, eller Rikets bestämde Thronföljare. Brottet skal straffas, enligt Missgernings-Balkens 5. Kap. 1 §, och Skriften konfiskeras.

5:o Smädliga uttryck emot någon bland de öfrige Personer af det Regerande Konungahuset, hwilka Konglig eller Furstlig wärdighet inom Riket åtnjuta. Brottet skal straffas med Ethundrade Riksdalers böter, och Skriften konfiskeras.

Lagen tolkades så att även muntlig kritik beivrades. Fram till 1864 gällde även 1734 års Missgärningsbalk § 5:1 (halshuggning):

§ 5.1 Hwar som lasteliga talar, eller skrifwer, något emot Konungen, eller Drotningen, eller then, som til Efterträdare i Regementet förklarad är; warde halshuggen.

1812 återupplivade Karl Johan indragningsmakten. Fördelen var att indragningen av utgivningstillståndet var en administrativ åtgärd, som kunde genomföras utan rättegång, och därför inte behövde motiveras. Efter hand liberaliserades definitionen av majestätsbrott till den grad att även kritik av Hans Majestäts regering definierades som Majestätsbrott. Detta fortsatte till Karl Johans död 1844.

*

1864/66 ändrades både tryckfrihetsförordningen och strafflagen:¹

4:o. Allt slags lastligt yttrande om den regerande konungens höga person eller gärningar, eller dess gemål drottningen, eller rikets bestämde tronföljare; brottet skall straffas efter allmän lag¹ och skriften konfiskeras. (1865–66.)

¹ Allmänna lagens härmed korresponderande stadgande återfinnes i SL 9:5, där emellertid änkedrottningen föres till samma kategori som konung, drottning och tronföljare. Enligt SL 9:6 får smädelse mot konungahusets medlemmar icke åtalas av allmän åklagare utan konungens tillstånd, något som bör anses gälla också för motsvarande tryckfrihetsbrott (N 1869:731). – Ang. böter se TF § 4:7!

5:o. Smädliga uttryck emot någon av de övriga personer av det regerande konungahuset, vilka kunglig eller furstlig värdighet inom riket åtnjuta; brottet skall straffas efter allmän lag¹, och skriften konfiskeras. (1865–66.)

¹ Se även SL § 9:5 [nedan]. Se vidare anm. under mom. 4 [ovan]!

1864 års strafflag § 9:5 (straffarbete sex månader till två år) gällde fram till 1948:

¹ Malmgren 1921: s. 189.

§ 9:5. Talar eller skrifwer man smädiligen emot Konungen, Drottning, Enkedrottning eller Thronföljare, eller förgriper sig mot någon av dem med hotelse eller annan missfirmlig gerning; dömes till straffarbete från och med sex månader till och med två år. Sker det emot person, som i 3 § nämnd är [annan person av Konungahuset]; ware straffet fängelse i högst ett år eller böter från och med femtio till och med ett tusen Riksdaler.

*

1949 års tryckfrihetsförordning var helt omskriven. Rubriceringen majestätsbrott togs bort. Motsvarande brott beivrades som en form av högmålsbrott:²

§ 7:4.5. Smädelse eller annan missfirmlig gärning mot Konungen¹ eller annan medlem av kungahuset, skymfande av riksstyrelse, som är satt i Konungens ställe, eller riksdagen, dess avdelning eller utskott, eller av Sverige flagga eller vapen eller annat rikets höghetstecken.

¹ Se även SL § 9:3; för åtal krävs tillstånd av Konungen, d.v.s. KM:t i statsrådet.

1864 års strafflag fortsatte i tillämpliga delar att gälla fram till den 1 januari 1965 då den ersattes av 1962 års brottsbalk (fängelse sex månader till sex år). Även denna beivrade majestätsbrott som en form av högmålsbrott:

§ 18:2. Om gärning som avses i 3-5 kap. [brott mot liv och hälsa, brott mot frihet och frid & ärekränkning] innebär förgripelse mot Konungen eller annan medlem av konungahuset eller mot den som i egenskap av riksföreståndare fullgör statschefens uppgifter, må dömas till fängelse i högst fyra år, om å brottet eljest kan följa fängelse i högst sex månader, och i högst sex år, om å brottet eljest kan följa fängelse i mer än sex månader men högst fyra år. Lag (1974:565).

§ 18:8. Gärning som avses i 3-5 kap. och innebär förgripelse mot Konungen eller annan som är nämnd i 2 § må ej utan regeringens förordnande åtalas av åklagare, med mindre någon avlidit till följd av gärningen. Detsamma skall gälla i fråga om försök, förberedelse eller stämpling till gärning som nu sagts eller underlåtenhet att avslöja sådan gärning. Lag (1974:565).

* * *

Under Karl Johan fälldes två personer för majestätsbrott men fick dödsstraffet reducerat till tre års fängelse. Under Oscar II fälldes två personer & under Gustaf V tre personer till kortare fängelsestraff eller böter. Ytterligare personer (flera hundra) har åtalats, men frikänts eller dömts under någon annan brottsrubricering.

1948 års lagstiftning om majestätsbrott som högmålsbrott – brott som avser hot mot statens fortbestånd eller fysiska angrepp på statsöverhuvudet – har aldrig tillämpats. Nutida brott – stalking, symboliska dödshot, vandalism, smädelse och förtal – har beivrats enligt den vanliga lagstiftningen. I samband med mediedrevet 2012 om drottning Silvias far & hans nazistsympatier förekom en mindre debatt om varför. Professor emerita i straffrätt Madeleine

² Malmgren 1951: ss. 226-227.

Leijonhufvud hävdade att ingen enskild person – inte ens en medlem av kungahuset – kunde väcka allmänt åtal. Det kunde bara regeringen på uppmaning av JK. Kungahusets medlemmar fick väcka enskilt åtal.³

Invändningen har varit att kungahuset har en sådan ställning att det kan göra en egen framställan till regeringen om åtal eller att regeringen själv kan ta initiativ till åtal om bara viljan finns. I de fall som blivit omskrivna – Aftonbladets postuma Karl Johan-drev (1855-56), Kurt Haijby's bok om Gustaf V (1947), den närgångna pressbevakningen av förhållandet mellan prinsessan Margaretha & engelsmannen Robin Douglas-Home (1956-58), Peter Dahls nakenmålning av Sibylla (1970), kung Carl Gustafs sexnästen (1974) & sexköp (1977), ”tårtningen” (2001), Brunei-affären (2003), ”Den motvillige monarken” (2010) – har dock kungahuset trots påstötningar av JK inte velat åtala. En offentlig rättegång skulle bara ge ytterligare spridning åt förtalet. Det har dock inte hindrat kungahuset från att vända sig till Pressens opinionsnämnd (PO) och enskilda att vända sig till JO & granskningsnämnden. Det förekommer också informella påtryckningar. Jag beskriver tre av de mindre kända angreppen på kungahuset: Karl Johan-drevet (1855), ett inslag från ungdomsprogrammet ”vågspel med luren” (1982) & ”tårtningen” (2001).

När det gäller Carl Gustaf finns det överifierade uppgifter om att hans känsla för ”fair play” spelade in när han vägrade väcka allmänt åtal. Om han själv var immun mot åtal, tyckte han sig inte gärna kunna åtala sina medborgare.

*

Karl Johan-drevet (åtminstone 16 artiklar 1855-56) beskrevs ungefär halvvägs i en anonym artikel i Malmö Snällpost den 25 oktober 1855 på följande sätt:

”Aftonbladet fortsetter alltjemnt sina långa artiklar om Carl Johan, på ett sätt, som icke kan annat än väcka ovilja hos hvarje läsare, som älskar sanning i sak och sans i framställning. Dessa artiklar hedra hvarken dess författare [Johan Johansson m fl], eller den som eger det moraliska ansvaret för dess offentliggörande. De innehålla en massa med opassande beskyllningar, af hvilka icke en enda är åtföljd af några bevis; de sakna allt innre sammanhang och bära endast vittne om en frenetisk arghet, som är föraktlig under alla förhållanden, men ännu mer när föremålet för den icke är mera bland de lefvandes antal. Man skrifver icke en afdöd mans historia på detta sätt. Döden plägar utjemna den fiendskap mot person, som på ett, vi skulle tro här, ganska tillkonstladt och onaturligt sätt har tillkommit. För att visa dem af våra läsare, hvilka icke orkat igenom dessa massor, ett prof på de i de 2:ne sista numrorna förekommande uttryck, hvilka förf. anser sig böra använda om den framlidne konungen och af hvilka läsaren kan sluta [sig] till det öfvriga. Carl Johan beskylles för karakterssvaghet, habituell misstänksamhet, orolig farhåga, obeslutsamhet, (hvilka ord förekommer 7 gånger och som emellanåt återgives med »irresolution»,) rädd obeslutsamhet, habituell obeslutsamhet, hänförelsens passion och passionens hänförelse, enskilda intresse, vinstbegär, nyckfullhet, slapphet, godtycklighet, planlöshet, häftighet, förhastande, rädsla, klenmod, förlorad aktning för lag, och slutligen beskylles konungen för att [ha] undergrävt samhällsordningens grundvalar, och utsatt frön till upplösning och anarki!!

³ Madeleine Leijonhufvud. Kungabilden är vuxenmobbing. Svenska Dagbladet, 2012-10-06, s. 5; Ibid. Nej, kungen kan inte väcka åtal. 2012-11-20, s. 5; Lagboken som kalejdoskop. <journalisten.se> (2012-11-14).

... Att Carl Johan hade sina mänskliga svagheter, såväl som alla andra, det vill ingen förneka, men hans stora och utmärkta egenskaper voro så öfvervägande, att det kommit endast på ett ringa antal dödliga, att besitta dem. ... Samtiden har också erkänt hvad historien kommer att bekräfta, att Sverige har Carl Johan att tacka därför att detta rike är en själfständig stat och att under hans spira har landet i en ostörd fred utvecklats sig i alla riktningar af mänsklig samhällsordning, och därför skall äfven hans minne lefva genom tidevarfven både aktadt och välsignat.”⁴

Johanssons artikelserie ledde aldrig till något åtal. Det finns en möjlig förklaring. I samband med Oskar I:s omorientering av Sveriges utrikespolitik i västlig riktning under Krimkriget 1852-56 blev det nödvändigt för honom att ta avstånd från 1812 års politik. Det innebar bl a att sprida ofördelaktiga uppgifter om hur fadern för egen vinning förrått Sveriges intressen. En sådan skildring, diplomaten Gustaf Lallerstedt's ”Skandinavien, dess farhågor och förhoppningar”, publicerades 1856 på franska, engelska & svenska. Enligt Holmberg⁵ var boken ursprungligen tänkt att publiceras som en anonym broschyr, med kronprins Karl (XV) som fiktiv författare, men Lallerstedt's ambitionen växte. Bokens halvofficiella karaktär, många tvärsäkra men overifierbara påståenden & avsaknad av källhänvisningar gjorde att den betraktades som en partsinlaga – oklart dock av vilken part. Vid samma tid publicerades även Schinkels ”Minnen ur Sveriges Nyare Historia”.

*

1967 till 2013 fällde Granskningsnämnden för radio och TV åtta inslag med anknytning till kungahuset. Det grövsta var ett inslag från ungdomsprogrammet ”Vågspel med luren” 1982-05-03 i P3 där man kunde ringa in bidrag till en telefonsvarare. Inslaget inleddes med orden ”Luren-tema: men sånt här får man väl inte sända”. Därefter skanderade en talkör en ramsa av följande innehåll:

”Helvetes helvete samhället är skit. Helvetes helvete samhället är skit. Riksdagshuset ska sprängas. Palme är bög och alla andra också. Jag hatar allt som satan, och jag har inga pengar. Stoppa sprängdeg i kungens mun, Stoppa sprängdeg i kungens mun, Stoppa sprängdeg i kungens mun, Stoppa sprängdeg i kungens mun. Kungen är en djävla nolla. Stoppa sprängdeg i hans mun. Spräng hela skiten. Wallenberg är hjärndöd. Samhället är en djävla håla. Jag får sova i en pissoar. Stoppa sprängdeg i kungens mun, Stoppa sprängdeg i kungens mun, Stoppa sprängdeg i kungens mun, Stoppa sprängdeg i kungens mun. Djävla pensionärer dom gör ingen nytta. Sätt dom på ett isflak så dom får driva i väg och dö. Dom jävla asen. Isoleringcell för Bohman. Stoppa sprängdeg i kungens mun, Stoppa sprängdeg i kungens mun och detonera hela skiten. Pang.”

Programmakarna försvarade sig med att det var satir.

*

”Tårtning” går ut på att kasta en gräddtårta eller motsvarande i ansiktet på personen ungefär som i en Mack Sennet fars. Pionjären för denna form av politisk protest var belgaren Noël Godin som 1968 personligen tårtade en misshaglig lärare. Senare bildades en organisation för ändamålet ”Pâtisseries sans Frontières”. 95 procent av deras attacker uppges ha lyckats trots

⁴ Malmö Snällpost, 1855-10-25. I: Post- och Inrikes Tidning, nr 270, 1855-11-05: s. 2.

⁵ Holmberg 1977.

livvakter och allt. Kanske inte så egendomligt trots allt eftersom ibland upp till 30 personer har samverkat. Livvakterna har också blivit mycket upprörda och t ex vid ett tillfälle försökt dränka två kvinnliga tårtare genom att köra ned deras huvuden i toaletten.⁶ År 2001 tårtades politikerna Leif Pagrotsky, Bo Ringholm och Marit Paulsen. Onsdagen den 5 september senare samma år tårtades även Carl Gustaf. Det gick till så här:

Det var sen eftermiddag. Carl Gustaf och Silvia var på Eriksgata i Hallands län. De hade slutfört ett besök på Getteröns naturcentrum (beläget på en halvö utanför Varberg) där de inspekterat en fågelstation och diverse häckningsplatser. De var på väg till bilen, för dagen en limousin, men stannade till då och då för att åskådarna skulle komma åt att fotografera dem. Dessa var ungefär 500, flertalet pensionärer eftersom det var en vardag. Livvakt 1 höll upp dörren för Silvia som satte sig i baksätet. Carl Gustaf rundade limousinen för att stiga in från andra sidan där livvakt 2 stod och väntade. Livvakt 2 tittade på Carl Gustaf i stället för på åskådarna, ett kardinalfel. En 16-årig pojke, efter detta i vänkretsen döpt till Tårt-Erik, passade på att rusa fram och mula Carl Gustaf med en jordgubbstårta. Livvakterna brottade omedelbart ned honom på marken och det ganska omilt. Carl Gustaf gick fram med sylten rinnande i ansiktet och frågade hur det var med honom. Inget svar dock. En skvallersajt dagen därpå: ”Kungen tyckte visst om min hemmabakade Jordgubbstårta. Han sa faktiskt att den va god men den behövde lite mer socker, konstig prick. Han va sur men ville inte ställa sig och skrika bland folk.”⁷ Enligt ett ögonvittne var det en konstig stämning efteråt. Folk var chockade och gråtfärdiga. Ögonvittnet bad om ursäkt å Varbergs vägnar. Carl Gustaf avfärdade saken med att ”Det var ingenting. Det är sånt man får räkna med”. Därefter fortsatte han och Silvia till nästa sevärdhet, radiostationen Grimeton, klassad som världsarv. Carl Gustaf lät meddela att han inte tänkte kommentera händelsen. Livvakterna ville inte heller yttra sig.

16-åringen var bosatt i Varberg. Han fördes till polishuset därstädes och anhölls för högmålsbrott. På vägen dit frågade en journalist om hans motiv och fick svaret ”Riv murarna. Krossa kapitalismen”. En bekant påstod att han var syndikalist. Enligt sin advokat ville han protestera mot att det fanns kungligheter och auktoriteter i samhället.

Tårtningen av Pagrotsky & de andra politikerna rubricerades som ofredande. Ett angrepp på statschefen är däremot ett högmålsbrott enligt Brottsbalken §18:2 och kan ge upp till sex års fängelse. Regeringen måste dock ge sin tillåtelse först vilket inte skedde. Tårt-Erik dömdes till 100 dagsböter och hans tre kamrater som hjälpt till vid planeringen dömdes till 80 dagsböter var för ofredande.⁸ Efteråt framförde han en offentlig ursäkt till Carl Gustaf och sade att hans tårtkastning var ett pojkestreck. Han stod dock fast vid att det var fel på den svenska samhällsapparaten. Republikanska föreningen tog avstånd från aktionen. Varbergs nynazister, glada att kunna göra en samhällsnyttig insats, spöade upp honom. Tårt-Erik, i det civila hovslagaren, slagskämpan m m Eric Kalseth, är numera klassad som terrorist med inreseförbud till USA.⁹

Två månader senare, den 8 november 2001, var Carl Gustaf på statsbesök i Ryssland. Putin och hans närmaste medarbetare var lika osäkra som någonsin deras kommunistiska föregångare om hur man skulle bete sig inför en kung. Delegationerna satt runt ett

⁶ Taborska 2007.

⁷ Flashback. Kungen & min jordgubbstårta. #1, 2001-09-06.

⁸ Dom i mål B2049-01, Varbergs tingsrätt, 2001-12-03.

⁹ Anders Eriksson. Eric Kalseth inför the zone. Fighter Magazine, 2008-09, s. 20-23.

sammanträdesbord och stirrade på varandra när Carl Gustaf började berätta om tårtkampanjen och om hur även han själv blivit medlem i den internationella tårtkastrofferklubben. Putin började skratta våldsamt och isen mellan delegationerna var bruten.

* * *

Under Carl Gustafs ämbets tid har den pressetiska debatten huvudsakligen handlat om insynen i kungahusets verksamhet, om rätten till en skyddad privatsfär & "allmänintresset" för i stort sett vad som helst med anknytning till kungahuset. Den gängse lagstiftningen har p g a kungahusets halv-offentliga status (se kapitel 32) varit svår att tillämpa. UD ser det som sin uppgift att skydda statschefens diplomatiska verksamhet från insyn. Kungahusets anställda ser det som sin uppgift att dölja statschefens politik. Kungahusets entourage ser det som sin uppgift att skydda kungahusets privatliv. Återstår talen & de offentliga ceremonierna, som genom att de med få förändringar upprepas år för år är svåra att kommentera. Pressens försök att storma kungahusets barrikader har ibland lyckats, men är knappast högmålsbrott.

Referenser

- *Holmberg, Åke. (1977.) S Gustaf Lallerstedt. Svenskt biografiskt lexikon, band 22 (1977-1979). <riksarkivet.se> (2018-01-01).
- *Lallerstedt, Gustaf. (1856.) Skandinavien, dess farhågor och förhoppningar. Stockholm.
- *Malmgren, Robert. (1921.) Sveriges grundlagar och tillhörande författningar med förklaringar. Stockholm: P.A. Norstedt & söners förlag.
- *Malmgren, Robert. (1951.) Sveriges grundlagar och tillhörande författningar med förklaringar. Stockholm: P.A. Norstedt & söners förlag.
- *Taborska, Agnieszka. (2007.) Conspirators of imagination: Surrealism, essays. The polish book institute. <<http://dev.bookinstitute.pl>> (2015-01-01).